

DESPRE UN TEZAU DE SILICVE DIN COLECȚIA NUMISMATICĂ A MUZEULUI NAȚIONAL BRUCKENTHAL

Gabriel TALMAȚCHI*
Claudiu MUNTEANU*

Cuvinte-cheie: *siliqua, tezaur, monetării, Imperiul Roman, limes, secolul al IV-lea p.Chr., Dobrogea.*

Keywords: *siliqua, treasure, mints, Roman Empire, limes, 4th c. AD, Dobrudja.*

Rezumat: *Articolul își propune continuarea unui vechi demers prin care am dorit identificarea și publicarea din colecția muzeului sibian a descoperirilor izolate și a tezaururilor provenite în mod cert sau cu o anumită probabilitate din Dobrogea. În colecția Muzeului Național Bruckenthal din Sibiu se află un lot de 28 de silicve, aparținând colecției numismatice vechi. Această informație ne sugerează faptul că tezaurul a ajuns în colecția muzeului printr-o donație efectuată înainte de anul 1948. Mai exact înainte chiar de primul război mondial. Analiza acestui tezaur sau fragment de tezaur pornește din start de la lipsa certitudinii absolute a descoperirii sale în provincia istro-pontică. Tot așa cum, poate am putea vorbi ipotetic, despre un tezaur restituit Dobrogei, care ar fi putut fi descoperit undeva în apropierea limes-ului sau într-una din fortificațiile de aici. Monedele plătite armatei au facilitat comerțul din apropierea frontierei. Un număr de 18 piese aparțin lui Constantius al II-lea, dintre care 12 sunt bătute la Constantinopol, 3 la Nicomedia, 2 la Sirmium și una încă neatribuită. Toate aceste exemplare sunt de tip VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX și aparțin anilor 355-361 p.Chr. Trei silicve aparțin lui Iulianus. Una (tip VOT/X/MVLT/XX) este bătută la Constantinopol (redușă, datată în prima jumătate a anului 363 p.Chr.), alta (tip VICTORIA-DD NN AVG) la Lugdunum (în anii 360-361 p.Chr.) și ultima (tip VOTIS/V/MVLTIS/X) la Arelate (sau Constantia) în anii 360-361 p.Chr. Emisiunile bătute pentru Valentinian I (4 la număr) sunt bătute la Constantinopol (3 din tipurile VOT/V, VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX, VOT/V/MVLT/X, din anii 364-367 și 368-373 p.Chr.) și Nicomedia (o piesă din tipul VOT/V/MVLTIS/X, din anii 367-373 p.Chr.). Cele trei silicve bătute pentru Valens la Lugdunum (tip Restitutor Reipublicae din anii 365-367 p.Chr.), la Aquileia (tip VOTIS/X/MVLTIS/XX*

* Gabriel TALMAȚCHI: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța; e-mail: gthalmatchi@yahoo.com.

* Claudiu MUNTEANU: Muzeul Național Brukenenthal; e-mail: munclaiul@gmail.com.

din anii 375-377 p.Chr.) și la Antiochia (tip VOT/XX/MVLT/XXX din anii 375-378 p.Chr.). În Barbaricum știm că în secolul al IV-lea p.Chr. astfel de descoperiri apar cu precădere în spațiul cultural Sântana de Mureș-Cerneahov, fiind asociate cu prezența etnică gotică.

Abstract: *The article aims to continue an old approach by which we aim to identify and publish from the collection of the Sibiu museum of isolated discoveries and treasures that come from Dobruđa for sure or with a certain probability. In the collection of the Bruckenthal National Museum in Sibiu there is a batch of 28 siliquas, belonging to the old numismatic collection. This information suggests that the treasure reached the museum's collection through a donation made before 1948. More precisely, even before the First World War. The analysis of this treasure or fragment of treasure starts from the beginning from the lack of certainty of its discovery in the Istro-Pontic province. Just as, perhaps, we could hypothetically speak of a treasure returned to Dobrogea, which could have been discovered somewhere near the limes or in one of its fortifications. The money paid to the army facilitated the trade nearby the frontier. A number of 18 pieces belong to Constantius II, of which 12 are issued in Constantinople, 3 in Nicomedia, 2 in Sirmium and one still unassigned. All these specimens are of the VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX type and belong to the years 355-361 AD. Three siliquas belong to Iulianus. One (VOT/X/MVLT/XX type) is issued in Constantinople (reduced, dated in the first half of 363 AD), another (VICTORIA-DD NN AVG type) in Lugdunum (in 360-361 AD) and the last one (VOTIS/V/MVLTIS/X type) in Arelate (or Constantia) in 360-361 AD. The currency for Valentinian I (4 pieces) are issued in Constantinople (3 of the VOT/V, VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX, VOT/V/MVLT/X type, from 364-367 and 368-373 AD) and Nicomedia (one piece of VOT/V/MVLTIS/X type, from 367-373 AD). The three siliquas issued for Valens in Lugdunum (Restitutor Reipublicae type from 365-367 AD), in Aquileia (VOTIS/X/MVLTIS/XX type from 375-377 AD) and in Antiochia (VOT/XX/MVLT/XXX type from 375-378 AD). In Barbaricum we know that in the 4th century AD. such discoveries appear mainly in the cultural space Sântana de Mureș-Cerneahov, being associated with the Gothic ethnic presence.*

*

1. INTRODUCERE

Articolul își propune continuarea unui vechi demers prin care ne propunem identificarea și publicarea din colecția muzeului sibian a descoperirilor izolate sau a tezaurilor provenite în mod cert sau cu o anumită probabilitate din Dobrogea¹.

În colecția Muzeului Național Bruckenthal din Sibiu se află un lot de 28 de silicve, aparținând colecției numismatice vechi. Această informație ne sugerează faptul că tezaurul a ajuns în colecția muzeului printr-o donație efectuată înainte de anul 1948. Mai exact înainte chiar de primul război mondial, indiciu oferit de câteva etichete vechi scrise cu penița ce însoțesc unele piese și care fac trimiterea de catalog la Henry Cohen².

¹ TALMAȚCHI & MUNTEANU 2009, p. 7-40; TALMAȚCHI 2010, p. 399-406; TALMAȚCHI & MUNTEANU 2013, p. 479-490; TALMAȚCHI & MUNTEANU 2015-2016, p. 509-525.

² COHEN 1880-1892.

2. CATALOG

În continuare vom prezenta catalogul celor 28 de exemplare ordonate cronologic după emitenți:

Constantius II

1. AR; 1h; 2,96 g; 19,4 x 18,3 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Constantinopol; a. 355-361 p.Chr.
RIC VIII, p. 459, nr. 133, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17250.

2. AR; 6h; 2,88 g; 20 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Constantinopol; a. 355-361 p.Chr.
RIC VIII, p. 459, nr. 133, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17251.

3. AR; 12h; 3,20 g; 20,3 x 19,7 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Constantinopol.
RIC VIII, p. 459, nr. 133, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17252.

4. AR; 7h; 3,04 g; 21,3 x 19,4 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Constantinopol.
RIC VIII, p. 459, nr. 133, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17253; perforată.

5. AR; 6h; 3,03 g; 20 x 19,5 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Constantinopol.
RIC VIII, p. 459, nr. 133, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17254.

6. AR; 12h; 3,31 g; 21 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Constantinopol.
RIC VIII, p. 459, nr. 133, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17255.

7. AR; 12h; 2,89 g; 20 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Constantinopol.
RIC VIII, p. 459, nr. 133, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17256.

8. AR; 12h; 2,81g; 20 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Nicomedia ?.
RIC VIII, p. 481, nr. 103, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17257.

9. AR; 6h; 2,96 g; 20 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Nicomedia.
RIC VIII, p. 481, nr. 103, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17258.

10. AR; 6h; 3,23 g; 20,5 x 20 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Sirmium.
RIC VIII, p. 389, nr. 68, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17262.

11. AR; 12h; 2,75 g ; 20 x 17,7 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Constantinopol.

RIC VIII, p. 459, nr. 133, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17263 ; fragmentar.

12. AR; 12h; 2,86 g; 21,3 x 21mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Constantinopol.

RIC VIII, p. 459, nr. 133, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17264.

13. AR; 1h; 3,06 g; 19 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Sirmium.

RIC IX, p. 389, nr. 68, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17265.

14. AR; 11h; 3,09 g; 20,5 x 19,5 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Constantinopol.

RIC VIII, p. 459, nr. 133, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17266.

15. AR; 1h; 3,17 g; 20 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Constantinopol.

RIC VIII, p. 459, nr. 133, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17267.

16. AR; 6h; 2,90 g; 18,5 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetăria este necunoscută, întrucât literele au fost imprimate în afara flanului, dar este posibil să fie Nicomedia.

RIC VIII, p. 478, nr. 81, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17269.

17. AR; 12h; 1,72 g (nominal redus); 18 x 17,5 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Nicomedia.

RIC VIII, p. 481, nr. 103, a. 355-361 p.Chr.; nr. inv. T 1285/17270; perforat.

18. AR; 6h; 2,15 g; 20,4 x 19 mm.

Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Constantinopol.

RIC VIII, p. 459, nr. 133, a. 355-361; nr. inv. T 1285/17271; dublă perforație.

Iulianus

19. AR (siliqua redusă/ușoară); 12h; 2,19 g; 18 x 16,3 mm.

Legendă avers: *FL CL IVLIA – NVS P P AVG*.

Tip *VICTORIA-DD NN AVG*; monetărie Lugdunum; în exergă *LVG*.

RIC VIII, p. 193, nr. 212, a. 360-361 p.Chr. (Constantius II recunoscut încă în calitate de co-împărat); nr. inv. T 1285/17278; perforată.

20. AR (siliqua redusă/ușoară); 6h; 1,70 g; 17 x 16,2 mm.

Legendă avers: *D N IVLIAN-VS P F AVG*; Tip *VOTIS/V/MVLTIS/X*; monetărie Arelate (sau Constantia), în exergă *PCON*; a. 360-361 p.Chr. (Constantius II recunoscut co-împărat) .

RIC VIII, p. 227, nr. 295; Nr. inv. T 1285/17281.

21. AR (siliqua redusă/ușoară); 1h; 2,16 g ; 18,4 mm.
 Tip *VOT/X/MVLT/XX*; monetărie Constantinopol, în exergă **CP•Γ**.
 RIC VIII, p. 462, nr. 159, prima jumătate a anului 363 (pentru datare vezi discuția de la p. 444) ; nr. inv. T 1285/17273; perforată.

Valentinianus I

22. AR; 7h; 1,89 g; 17,8 x 17,6 mm.
 Tip *VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX*; monetărie Constantinopol.
 RIC IX, p. 212, nr. 13(a)1, a. 364-367; nr. inv. T 1285/17272; perforată.

23. AR; 11h; 1,81 g; 17,6 x 17 mm.
 Tip *VOT/V*; monetărie Constantinopol.
 RIC IX, p. 212, nr. 3(a)/4 sau 5, a. 364-367 p.Chr.; nr. inv. T 1285/17282; perforată.

24. AR; 12h; 2,01 g; 18,7 x 16,3 mm.
 Tip *VOT/V/MVLTIS/X*; monetărie Nicomedia.
 RIC IX, p. 255, nr. 21(a), a. 367-373 p.Chr.; nr. inv. T 1285/17276; perforată.

25. AR; 5h; 2,03 g; 18,1 x 17,4 x mm.
 Tip *VOT/V/MVLT/X*; monetărie Constantinopol.
 RIC IX, p. 218, nr. 36(b)/varianta 3, a. 368-373 p.Chr.; nr. inv. T 1285/17279; perforată.

Valens

26. AR; 6h; 1,82 g; 16,5 mm.
 Tip *RESTITVTOR REIP*; monetărie Lugdunum, în exergă **PLVG**.
 RIC IX, p. 43, nr. 6(e)/varianta 2, a. 365-367 (pentru datare vezi discuția de la p. 35) ; nr. inv. T 1285/17275.

27. AR; 6h; 1,74 g; 17,6 x 16,6 mm.
 Tip *VOTIS/X/MVLTIS/XX*; monetărie Aquileia, în exergă **AQPS•**
 RIC IX, p. 96, nr. 14(a), a. 375-377 p.Chr.; nr. inv. T 1285/17277; perforată.

28. AR; 12h; 2,08 g; 18,4 x 18,2 mm.
 Legendă avers: *D N VALENS | PER F AVG*.
 Tip *VOT/XX/MVLT/XXX*; monetărie Antiochia, în exergă **ANT stea**.
 cf. RIC IX, p. 280, nr. 34(d)/varianta 2, cu aceeași exergă, **dar pe revers VOT/X/MVLT/XX**; post 367 p.Chr. sau chiar a. 375-378 p.Chr.; nr. inv. T 1285/17274; perforată.

*

3. COMENTARIU

Analiza acestui tezaur sau fragment de tezaur pornește din start de la lipsa certitudinii descoperirii sale în Dobrogea. Tot așa cum, poate am putea vorbi ipotetic despre un tezaur restituit Dobrogei, ca să parafrazăm titlul unui articol publicat de Bucur Mitrea în SCIVA, în 1979, referindu-se la o descoperire de

aceiași gen restituită fortificației de la Sucidava-Celei, pe *Limes Transalutanus*³. Ceea ce este limpede este apartenența sa epocii romane târzii.

Regretatul Radu Ocheșeanu relua în anul 1984, într-un articol dedicat câtorva descoperiri monetare din secolul al IV-lea p.Chr. din Scythia Minor, un tezaur compus din câteva zeci de monede de argint, descoperit în condiții necunoscute în județul Constanța (în Dobrogea), în anul 1921⁴. Acesta fusese publicat, inițial, într-o revistă greu accesibilă (*Blatter fur Münzfreunde*) de către Leon Ruzicka, în anul 1923⁵. Tezaurul se încheia cu trei monede (o silicvă și doi argentei) bătute „pentru comemorarea victoriei asupra uzurpatorului Procopius” sau „pentru acordarea de donative armatei revenite din campania transdanubiană din anul 367 p.Chr.” Exista posibilitatea ascunderii sale în contextul acțiunilor militare din anii 368-369 p.Chr. efectuate de împăratul Valens „în teritoriile limitrofe provinciei Scythia Minor”. În volumul apărut la editura Moneta în anul 2006, se menționează faptul că respectivul tezaur era compus din 44 de piese de argint, iar încheierea sa pare a fi pe la 368/379 p.Chr., toate exemplarele fiind bătute la Constantinopol⁶.

Al doilea tezaur, intitulat „Dunărea de Jos”, este considerat ca fiind descoperit în Moesia Secunda sau Scythia Minor și se încheia pe la 368/369 p.Chr., fiind compus din 105 monede de argint⁷. Ca ateliere sunt de amintit Lugdunum (1 ex.), Siscia (2 ex.), Sirmium (6 ex.), Constantinopol (77 ex.), Nicomedia (17 ex.) și Antiochia (2 ex.). Ca emitenți sunt menționați Constantius II (355/361 p.Chr.), Iulian (361-363 p.Chr.), Iovian, Procopius (365-366 p.Chr.), Valentinian I, Valens și Gratian. Ar mai fi de adăugat un probabil tezaur descoperit întâmplător în anul 1910 la Nalbant (com. Nalbant jud. Tulcea)⁸, dar asupra acestuia s-au ridicat semne de întrebare privind veridicitatea informației⁹. Era teoretic compus din 120 de monede, dintre care 3 de argint și 117 de bronz, fiind îngropat după anul 365 p.Chr.¹⁰

În estul Munteniei, apropiat de *limes*, reținem tezaurul descoperit la Gura Ialomiței (com. Gura Ialomiței, jud. Ialomița), compus din 46 de monede de argint bătute la Constantinopol pentru Valentinian I (23 exemplare) și Valens (23 exemplare)¹¹. Autorul publicării sale considera că a fost îngropat în cursul anului 378 p.Chr., în contextul evenimentelor din jurul bătăliei de la Adrianopolis, care vor conduce la decesul împăratului Valens.

Din punct de vedere al descoperirilor monetare de argint izolate în Dobrogea, cunoaștem peste 25 de astfel de apariții, care, cu o excepție sau două, pot fi localizate de-a lungul Dunării și al litoralului Mării Negre. Reținem o listă cu aceste descoperiri, în cele câteva centre foarte bine cunoscute ale provinciei romane târzii; ele pot proveni probabil din așezări rurale (*vici, villae rusticae* etc.).

³ MITREA 1979, p. 63-77.

⁴ OCHEȘEANU 1984, p. 146.

⁵ RUZICKA 1923, p. 1-7.

⁶ MISSONG 1868, p. 261-267.

⁷ MISSONG 1868, p. 250.

⁸ MOISIL 1914, p. 55, nr. 42.

⁹ OCHEȘEANU 2006, p. 394, n. 2159.

¹⁰ OCHEȘEANU 2006, p. 394, nr. 2.

¹¹ MITITELU 1957, p. 136, 146-147; MITREA 1979, p. 72.

De-a lungul Dunării amintim descoperirile de la Beroe (Piatra Frecăței, com. Ostrov, jud. Tulcea)¹², Carsium (Hârșova, jud. Constanța)¹³, Cochirleni (com. Rasova, jud. Constanța)¹⁴ și Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea)¹⁵. De-a lungul litoralului sunt descoperirile de la Callatis (Mangalia, jud. Constanța)¹⁶, Stratonis Turrus (Tuzla, jud. Constanța)¹⁷ și Tomis (Constanța, jud. Constanța)¹⁸. Din colțul de sud-vest al spațiului dobrogean reținem descoperirea de la Canlia (com. Lipnița, jud. Constanța)¹⁹, iar din zona central nordică pe cea de la Telița (com. Frecăței, jud. Tulcea)²⁰. Cel mai bogat punct cu astfel de descoperiri este capitala provinciei – Tomis, cu 9 monede (7 de la Constantius II și două de la Valens, toate silicve). Două exemplare sunt din categoria *argenteus*, unul de la Tuzla și altul Dobrogea *passim*. În finalul listei acestor descoperiri, adăugăm un număr de 8 silicve Dobrogea *passim* (Constantius al II-lea - o silicvă, Valens - două silicve, Procopius - o silicvă și Valentinian I - 3 silicve și un *argenteus*)²¹. Ca ateliere monetare reținem pe cele de la Sirmium (4 exemplare), Antiochia (4 exemplare), Constantinopol (14 exemplare), Nicomedia (1 exemplar), Roma (1 exemplar) și un atelier necunoscut (1 exemplar).

Din bibliografie aflăm că 63 % (la nivelul cercetărilor numismatice ale anului 2006) dintre aceste descoperiri au fost emise între 364-375 p.Chr., restul aparținând anilor 351-361 p.Chr.²² Cu alte cuvinte, din prima jumătate a secolului al IV-lea nu este prezentă nicio piesă monetară de acest tip. De asemenea, ca monetării remar-căm supremația Constantinopolului în furnizarea de monedă de argint. După anul 375 p.Chr. nu mai cunoaștem nicio descoperire de monede de argint în regiune²³.

Ce ne relevă prezentul fragment de tezaur compus din 28 de exemplare?

Un număr de 18 piese aparțin lui Constantius al II-lea (64,3 % din total), dintre care 12 sunt bătute la Constantinopol, 3 la Nicomedia, 2 la Sirmium și una încă neatribuită deoarece ștanța s-a imprimat descentrat, în exteriorul flanului cu literele atelierului respectiv²⁴. Toate sunt de tip VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX și aparțin anilor 355-361 p.Chr. Trei silicve aparțin lui Iulianus (10,70 % din total). Una (tip VOT/X/MVLT/XX) este bătută la Constantinopol (redușă, datată în prima jumătate a anului 363 p.Chr.), alta (tip VICTORIA – DD NN AVG) la Lugdunum (în anii 360-361 p.Chr.) și ultima (tip VOTIS/V/MVLTIS/X) la Arelate (sau Constantia), în anii 360-361 p.Chr.

¹² VERTAN & OCHEȘEANU 1987, p. 165, nr. 1.

¹³ VERTAN & OCHEȘEANU 1987, p. 165, nr. 3.

¹⁴ VERTAN & OCHEȘEANU 1987, p. 165, nr. 5.

¹⁵ VERTAN & OCHEȘEANU 1987, p. 165, nr. 6.

¹⁶ VERTAN & OCHEȘEANU 1987, p. 165, nr. 2.

¹⁷ VERTAN & OCHEȘEANU 1987, p. 165, nr. 7.

¹⁸ VERTAN & OCHEȘEANU 1987, p. 166, nr. 9-17.

¹⁹ VERTAN & OCHEȘEANU 1987, p. 165, nr. 4.

²⁰ VERTAN & OCHEȘEANU 1987, p. 166, nr. 8.

²¹ VERTAN & OCHEȘEANU 1987, p. 166-167, nr. 18-25.

²² MOISIL 2002, p. 86.

²³ MOISIL 2002, p. 86.

²⁴ Ar fi posibil să fie ca monetărie tot Nicomedia.

Emisiunile bătute cu efigia împăratului Occidentului Valentinian I (4 la număr, respectiv 14,3 % din total) sunt bătute la Constantinopol (3 din tipurile VOT/V, VOTIS/XXX/MVLTIS/XXXX, VOT/V/MVLT/X, din anii 364-367 și 368-373 p.Chr.) și Nicomedia (o piesă din tipul VOT/V/MVLTIS/X, din anii 367-373 p.Chr.).

Cele trei silicve pentru Valens (10,71 % din total) sunt bătute la Lugdunum (tip Restitutor Reipublicae, din anii 365-367 p.Chr.), la Aquileia (tip VOTIS/X/MVLTIS/XX, din anii 375-377 p.Chr.) și la Antiochia (tip VOT/XX/MVLT/XXX, din anii 375-378 p.Chr.). Atragem atenția asupra acestui ultim exemplar din lot care prezintă o anomalie²⁵. Piesa ar putea fi contemporană cu o emisiune (tot silicva) a lui Valens de la Constantinopol, care prezintă aceeași anomalie VOT/XX/MVLT/XXX, datată ipotetic în anii 375-378 p.Chr., doar după lipsa emisiunilor de la Valentinian I²⁶. Astfel, acesta ar putea fi un *terminus post quem* pentru tezaur.

Trei silicve de la Constantius II sunt perforate. De asemenea, la fel se constată pentru două de la Iulian, patru de la Valentinianus și două de la Valens. În total sunt perforate 11 exemplare (39,3 %), din cele 28 din catalog.

În zonele „barbare”, în secolul al IV-lea p.Chr., se cunoaște faptul că astfel de descoperiri apar în spațiul cultural Sântana de Mureș-Cerneahov, adică sunt asociate cu prezența gotică²⁷. În acest sens importante sunt datele care vin să surprindă prezența în spațiul pontic al culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Cercetările arheologice, desfășurate în diferite centre romane târzii din provincia pontică, au reliefat urme ale respectivei culturi de factură militară și politică, în principal gotică, într-o unitate în diversitate alături de alți germanici, carpi, sarmați și alte elemente romanizate. Amintim, pentru început, pe cele făcute de-a lungul malului dunărean dobrogean, pe *limes*. Astfel, sunt descoperirile din zona fortificației de epocă romană și bizantină de la Beroe, ca și a necropolelor adiacente, aflate la aproximativ 3 km sud de localitatea Ostrov, jud. Tulcea²⁸. Acestea li se adaugă cele de la Dinogetia (Garvăn, com. Jijila, jud. Tulcea)²⁹.

Pentru zona interioară a provinciei romane, reținem descoperirile făcute în cetatea romano-bizantină de la Tropaeum Traiani (com. Adamclisi, jud. Constanța)³⁰. Continuăm cu cele de la fortificație romano-bizantină Ulmetum (com. Pantelimonu de Sus, jud. Constanța), care a avut un rol strategic deosebit pe drumul central imperial din provincie, dintre Noviodunum și Markianopolis. Îar controlul respectiv a fost realizat cu ajutorul unităților militare cantonate aici. În urma cercetărilor arheologice reluate începând cu anul 2004 (dar și în cele desfășurate la începutul secolului al XX-lea)³¹, în sectorul de nord a fost identificat

²⁵ Anomalia este cunoscută în general, dar nu apare în RIC IX, întrucât cf. RIC IX, p. 280, nr. 34(d)/varianta 2, apare cu aceeași exergă, dar pe revers VOT/X/MVLT/XX. După asocierea dintre legenda aversului și exergă se datează post 367 p.Chr.; RIC IX, p. xxxviii-xxxviii; vezi și BURGESS 1988, p. 90.

²⁶ RIC IX, p. 222, nr. 42 bis.

²⁷ MITREA 1979, p. 76; MOISIL 2002, p. 86, 104.

²⁸ PETRE 1964, p. 61-70; COMȘA 1967, p. 344-345; COMȘA 1972, p. 229-230; PETRE 1987, *passim*.

²⁹ COMȘA 1967, p. 339-341, 345; COMȘA 1972, p. 228.

³⁰ COMȘA 1972, p. 230.

³¹ COMȘA 1967, p. 343-344 cu bibliografia; COMȘA 1972, p. 229.

un orizont funerar anterior ridicării fortificației, sub forma unor morminte de înhumăție. Unul dintre acesta are un bogat inventar de factură barbară, care a fost atribuit culturii Sântana de Mureș. De asemenea, descoperiri ceramice specifice acestei culturi (în asociere cu ceramică romană) au apărut și pe un nivel de călcare din cadrul unei clădiri corespunzătoare perioadei B de locuire din zona fortificației³². Nu în ultimul rând, sunt de adăugat descoperirile făcute la fortificația romană târzie de tip *burgus* de la Topraichioi (Babadag, jud. Tulcea), aflată tot de-a lungul unui drum roman, datată între mijlocul secolului al III-lea și întreg secolul al IV-lea p.Chr.³³. Diferite forme ceramice specifice culturii Sântana de Mureș descoperite în urma săpăturilor arheologice indică prezența elementelor germanice³⁴.

4. CONCLUZII

În finalul prezentării noastre vom schița câteva din concluziile care se desprind din analiza lotului aflat în colecția numismatică a muzeului din Sibiu, atât cât ne permite materialul numismatic.

Ce constituia această sumă de bani?

1. Fie fragmentul unei plăți făcute către armata romană de administrația Imperială, așa cum se pot cuantifica descoperirile din capitala Tomis, a unei provincii de graniță. Circulația pieselor de argint pare a fi un fapt discret în provincie, dar prezentă în contextul evenimentelor militare din cursul secolului al IV-lea p.Chr.³⁵

2. Plata lor în comerțul desfășurat (vezi tratatul din 369 cu goții când se consemnau locuri pe linia Dunării special folosite pentru activități comerciale: Sucidava Moesica/Izvoarele, jud. Constanța, poate Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea), respectiv Drobeta și Sucidava-Celei³⁶. De altfel, plata către armată avea ca efect și amplificarea comerțului într-o arie relativ întinsă unde funcționa supremația militară a trupelor cantonate.

3. Plata pentru barbarii mercenari goți din armata romană³⁷.

4. Sume provenite din jafuri făcute de barbari la frontierele Imperiului sau stipendii (*stipendia* sau *donativa*) către aceștia ca *foederati*, pentru plata la schimb cu asigurarea serviciilor de pază de o parte și de alta a liniei Dunării.

Cărui tezaur îi aparține prezentul fragment? Este o întrebare al cărui răspuns este foarte greu de precizat. Pe de o parte, el poate fi parte a unui „mare” sau poate fi o mică acumulare independentă de altă descoperire de acest tip. Foarte

³² BĂJENARU *et al.* 2010, p. 137.

³³ OPAIȚ & ZAHARIADE 1980, p. 340.

³⁴ OPAIȚ 1991, p. 127-130; OPAIȚ 2004, p. 67, 73.

³⁵ VERTAN & OCHEȘEANU 1987, p. 161.

³⁶ VULPE & BARNEA 68, p. 394-395; MOISIL 2002, p. 81-83; vezi în acest sens opinia privind folosirea monedei de argint și pentru plata unor „bunuri și servicii de la populație”, cf. VERTAN & OCHEȘEANU 1987, p. 163.

³⁷ MOISIL 2002, p. 104.

greu de spus ceva în acest sens, o eventuală discuție purtată dincolo de aspectul speculativ fiind de evitat pentru moment.

Aparține el Dobrogei? Greu de dat și aici un răspuns tranșant. Totuși, dacă s-a acceptat descoperirea celui din 1921, de ce nu ar fi și cel de al doilea prezent în Dobrogea? Pe de altă parte, nu credem că fragmentul de față ar fi făcut parte din același tezaur descoperit în 1921. Structura lor, chiar dacă disjunsă în loturi distincte, pare diferită cantitativ pe emitenți. Astfel de monede în zonă rămân expresia intensității unor eforturi militare imperiale, sub forma unor salarii militare cumulative sau element donativ imperial. Reținem precizările făcute de oratorul Themistios la momentul anului 369 p.Chr., care amintește despre apărarea unui număr mare de fortărețe pe malul „roman” al Dunării „a căror apărare era asigurată de soldați bine înarmați”³⁸. Plus ridicarea unor fortărețe (*burgi*) noi cu unități militare, cum au fost Cius, Gratiana și Valentiniana³⁹. În general sferile de circulație a celor trei metale monetizabile din epocă erau foarte bine individualizate⁴⁰.

Dacă provine din Dobrogea, în primul rând ar fi posibil să fi fost descoperit undeva în imediata apropiere a *limes*-ului danubian (vezi ca posibilități Carsium⁴¹, Dinogetia, Beroe etc.). Având în vedere descoperirile arheologice din zona central-nordică, nu excludem și această zonă (vezi descoperirile de la Topraichioi, Ulmetum și Tropaeum Traiani). Pierderea sa poate să coincidă cu contextul succesiunii de evenimente petrecute sub împăratul Valens în cursul anului 378 p.Chr., dacă luăm în calcul ultima monedă din catalog.

În ultimul rând, ceea ce este de reținut este dorința noastră de a revitaliza unele informații numismatice destinate comunității cercetătorilor de profil din România, informații care altfel s-ar pierde prin uitare în documentațiile deja vechi de aproape un secol păstrate în unele instituții de cultură din țară.

³⁸ VULPE & BARNEA 68, p. 395.

³⁹ VULPE & BARNEA 68, p. 395-396.

⁴⁰ „La Constantinopol, aurul era monetizat fie pentru acordarea de donative imperiale funcționarilor și ofițerilor superiori, fie pentru plata subsidiilor externe, împărțite cu o larghețe bine calculată unora dintre conducătorii populațiilor barbare așezate în marginile imperiului și la care acesta căuta sprijinul armat ori asigurarea liniștei la fruntarii” cf. POENERAU BORDEA & OCHEȘEANU 1983-1985, p. 180.

⁴¹ Vezi acel *vicus Carporum* menționat în 368 p.Chr. de Ammianus Marcellinus; cf. VULPE & BARNEA 68, p. 394; COMȘA 1972, p. 226.

BIBLIOGRAFIE

Cataloage

RIC VIII - J. P. C. Kent, C. H. V Sutherland, *The Roman Imperial Coinage, Vol. VIII: The Family of Constantine I, AD 337-364*, London, 1981.

RIC IX - J. W. E. Pearce, R. A. G. Carson, Harold Mattingly, C.H.V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage vol. IX: Vol. IX. Valentinian - Theodosius I*, London, 1951.

Autori

BĂJENARU *et al.* 2010 - C. Băjenaru, C. M. Nopcea, D. Vasilescu, A. Heroiu, R. Petcu, S. Dobrotă, 51. *Pantelimonu de Sus, com. Pantelimon, jud. Constanța [Ullmetum]*, CCA. campania 2009, A XLIV-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice Suceava, 27 – 30 mai 2010, București, 2010, p. 137-138.

BURGESS 1988 - R. Burgess, *Quinquennial Vota and the Imperial Consulship in the Fourth and Fifth Centuries*, 337-511, *The Numismatic Chronicle* 148 (1988), p. 77-96.

COHEN 1880-1892 - H. Cohen, *Description historique des monnaies frappées sous l'Empire Romain communément appelées médailles impériales*, Paris, 1880-1892.

COMȘA 1967 - M. Comșa, *Contributions au problème de la composition ethnique de la Scythie Mineure au IVe siècle de notre ère*, *Dacia N.S.* 11 (1967), p. 339-347.

COMȘA 1972 - M. Comșa, *Elemente barbare în zona limes-ului Dunării inferioare în secolele al III-lea și al IV-lea*, *Pontica* 5 (1972), p. 223-234.

MISSONG 1868 - A. Missong, *Fund römischer Siliquen uns den Jahren 360-367*, *Wiener Numismatische Monatschafte*, 1868, p. 248-267.

MITITELU 1957 - I. Mititelu, *Două tezaure de monede imperiale romane găsite la Gura Ialomitei*, *SCN I* (1957), p. 133- 147.

MITREA 1979 - B. Mitrea, *Un tezaur monetar restituit Sucidavei*, *SCIVA* 30 (1979), 1, p. 63-77.

MOISIL 1914 - C. Moisil, *Monete și tezaure monetare găsite în România și în ținuturile românești învecinate (Vechiul teritoriu geto-dac)*, *BSNR* 11/22 (1914), p. 55-57.

MOISIL 2002 - D. Moisil, *The Danube Limes and the Barbaricum (294-498 AD)*, *Histoire & Mesure* 17-3/4 (2002), p. 79-120.

OCHEȘEANU 1984 - R. Ocheșeanu, *Câteva descoperiri monetare din secolul IV e.n. în Scythia Minor*, *Pontica* 17(1984), p. 131-151.

OCHEȘEANU 2006 - R. Ocheșeanu, *Les Monnaies en Dobroudja de 270 à 498 (Scythie Mineure, Mésie Seconde)*, édité par Georges Depyrot, Wetteren, 2006.

OPAIȚ 1991 - A. Opaîț, *Elemente etnice nord-dunărene în Scythia Minor (secolele IV-V e.n.)*, *Peuce* 10 (1991), p. 127-131.

OPAIȚ 2004 - A. Opaîț, *Local and imported ceramics in the Roman Province of Scythia (4th – 6th centuries AD.)*, *BAR International series* 1274, Oxford, 2004.

OPAIȚ & ZAHARIADE 1980 - A. Opaîș, M. Zahariade, *Cercetările arheologice de la fortificația romano-bizantină de la Topraichioi-Babadag*, *Materiale* 14 (1980), p. 335-341.

PETRE 1964 - A. Petre, *Câteva mărturii ale culturii Sântana de Mureș-Cerneahov în Scythia Minor*, *SCIV* 15/1 (1964), p. 59-80.

PETRE 1987 - A. Petre, *La romanité en Scythie Mineure (II-VII siècles de n.è.). Recherches archéologiques*, *Association Internationale d'Études de Sud-Est Européen (AIESEE)*, 17-18 (1987), p. 5-171.

POENERAU BORDEA & OCHEȘEANU 1983-1985 - Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, *Tezaurul de monede bizantine de aur descoperit în săpăturile arheologice din anul 1899 de la Axioapolis*, *BSNR* 77-79 (1983-1985), p. 177-197.

RUZICKA 1923 - L. Ruzicka, *Siliquenfunde in der Dobrogea (Rumanien)*, *Blatter fur Münzfreunde* 4 (1923), p. 1-7.

TALMAȚCHI 2010 - G. Talmațchi, *About a small hoard including histrian silver coins of Apollon type discovered in Dobrudja*, Pontica 43 (2010), p. 399-408.

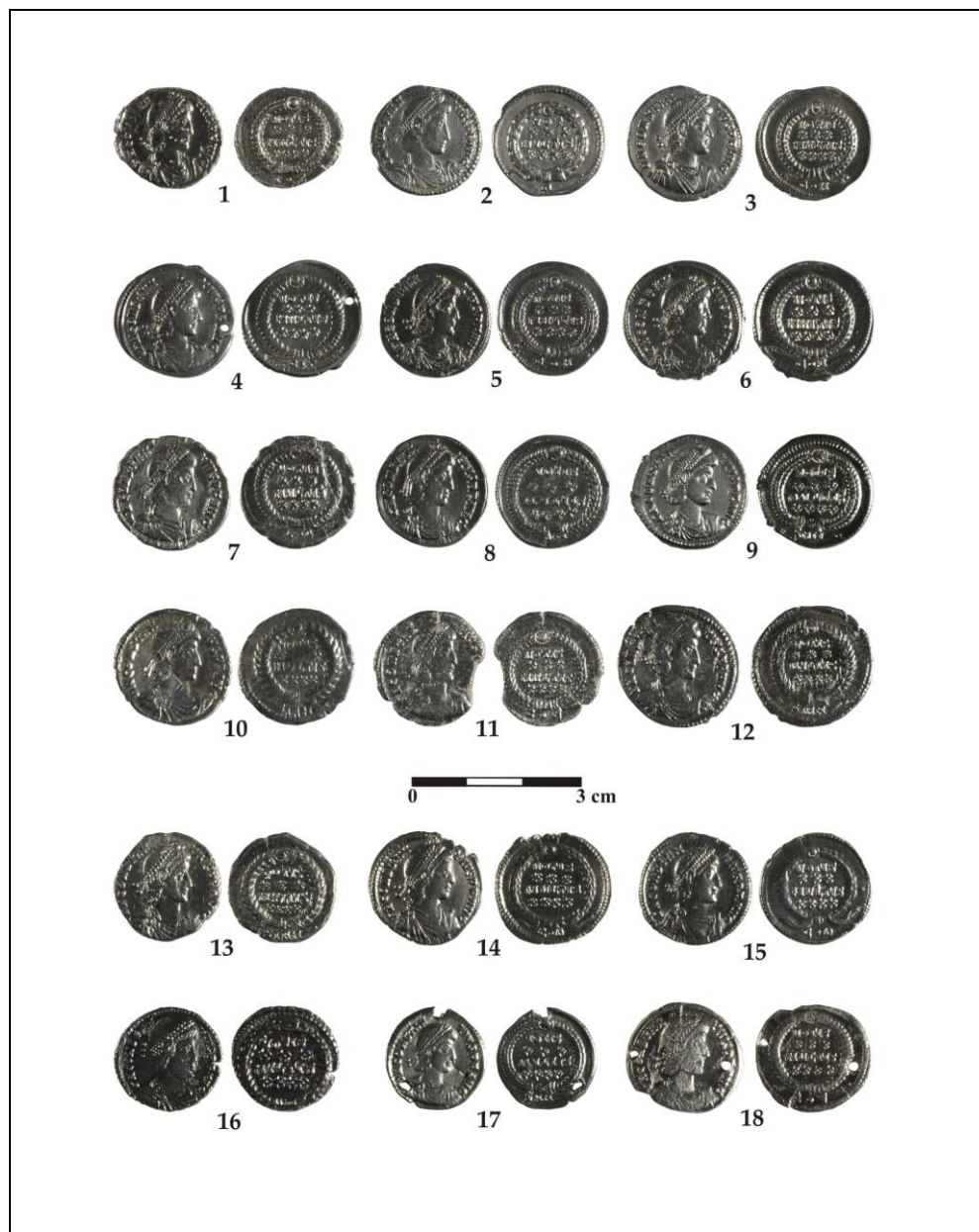
TALMAȚCHI & MUNTEANU 2009 - G. Talmațchi, C. Munteanu, *Completarea tezaurului de vârfuri de săgeți-semne monetare, descoperit în primul sfert al secolului XX la Jurilovca, județul Tulcea*, în: C. Munteanu (coord.), *Monedă și comerț în sud-estul Europei*, III, 2009, p. 7-40.

TALMAȚCHI & MUNTEANU 2013 - G. Talmațchi, C. Munteanu, *Monede din spațiul pontic aflate în colecția numismatică a Muzeului Național Brukenthal (secolele IV a.Chr. – III p.Chr.)*, Pontica 46 (2013), p. 479-490.

TALMAȚCHI & MUNTEANU 2015-2016 - G. Talmațchi, C. Munteanu, *Monede antice și bizantine din colecția Muzeului Național Brukenthal*, Pontica 48-49 (2015-2016), p. 510-525.

VERTAN & OCHEȘEANU 1987 - A. Vertan, R. Ocheșeanu, *Monede de aur și argint din secolele IV-V e.n. descoperite în Dobrogea*, CCDJ 3-4 (1987), p. 161-168.

VULPE & BARNEA 1968 - R. Vulpe, I. Barnea, *Din Istoria Dobrogei. Romanii la Dunărea de Jos*, vol. II, București, 1968.

Pl. I - Monede de argint romane din secolul al IV-lea p.Chr. aflate în colecția numismatică veche a Muzeului Național Brukenthal din Sibiu (nr. 1-18) / Roman silver coins from the 4th century AD. located in the old numismatic collection of the Brukenthal National Museum in Sibiu (cat. 1-18).

Pl. II - Monede de argint romane din secolul al IV-lea p.Chr. aflate în colecția numismatică veche a Muzeului Național Bruckenthal din Sibiu (cat. 19-28) / Roman silver coins from the 4th century AD. located in the old numismatic collection of the Bruckenthal National Museum in Sibiu (cat. 19-28).